

zrelo doba

U ovo doba sunce liči na srećnog starca koji sedi na pragu svog bogatog doma i ne misli ni na šta, ničeg se ne seća jer za tim sada ne oseća nikakvu potrebu.

U ovo doba i kamen miriše na zrelo, a ptice teške od nekog prijatnog umora na međi kijuju zrela zrna pirinca spuštenih krila i pogleda u sebe vraćenog.

U ovo doba putevi vode ka svom cilju... Brda imaju boju mladog vina koje tek što je napunilo čistu čašu i polako polako se pretiva preko njenih rubova.

U ovo doba sve je starački zamišljeno i čuljivo kao svetac pri molitvi. Reke teknu nekud bez svog grgora i sve što je bilo mlado sada je otičeno zlatnim oreolom svoje muđe starosti.

U ovo doba i kamen miriše na zrelo jer leto proslavlja svoju najdražu pobjedu.

● MILAN MIRIČI:

Ti si rekao da se radi o određenom umjetničkom djelu, a čini mi se, da se nije radilo o tome, nego o nekim sretnim ili nesretnim grupiranjima.

● IVAN BABIĆ:

Radi se i o grupacijama i o djelima. Ovo posljednji slučaj: proza Vojke Kuzmanovića. O toj prozi (ja ne znam da li je to umjetničko djelo, ja se izvinjavam ako sam terminom umjetničko djelo okrstio nešto što to možda nije, u svakom slučaju je to proza objavljena u jednom časopisu, što je dovelo do reorganizacija, promjena redaktora itd. — do pojave koje su svakako elementi jedne kulturne politike) književna kritika, bila ona filozofska ili ne, nije našla potrebe ni načine da progovori. Da je to našla za shodno kritika je takvu prozu prva trebala diskvalifikovati.

● GLASOVI:

Ili diskvalifikovati ili i kvalifikacijom i politički odbraniti.

● IVAN BABIĆ:

Slazem se.

● VJERAN ZUPPA:

Ja bih se složio, da je ta proza Vojke Kuzmanovića izrazito loše, kao — proza; ona može biti shvaćena kao pamflet, već zbog toga jer njene aluzije ničim ne opravdavaju sebe kao umjetnost.

● MILAN MIRIČI:

Problem je u tome što umjetnička kritika nije reagirala.

● IVAN BABIĆ:

Zašto Zuppa nije napisao to što sada govori tj. da to nije umjetnička proza?

● GLASOVI:

Zašto Babić nije napisao?

● IVAN BABIĆ:

Ja nisam kritičar.

● DUŠAN MAKAVEJEV:

Radi se o tome da stvarno jedinu stručnu kvalifikovanu i umjetničku kritiku dela treba da da umjetnička kritika, i ta kvalifikacija u našem društvu treba da bude i politička kvalifikacija.

● SLOBODAN NOVAKOVIĆ:

Juče je u Borbi objavljena beleška o kritici domaćeg filma: to je tekst jednog našeg političara, Vukašina Mićunovića, koji je potpuno diskvalifikovao domaću filmsku kritiku, piše da kritičari ništa ne znaju o filmu, da ih treba uputiti na obrazovanje, da im treba omogućiti da uče. To je jedna gruba diskvalifikacija kritičara a priori. Interesu-

jezero

Oude negde u ovoj tužnoj vodi krije se moj san, moj mali plavi cvet, moje skriveno oko, moja tiha senka.

Oude negde u ovom vazdušnom prostoru spava moj prekinuti koren, moj početak u danu i noći u mlakim i hladnim strujama.

Oude negde na dnu postojanja krije se moj kraj

moj tajni predeo,

moj tajni predeo,

gde dan i noć

u istoj tišini spavaju

i šapuću o dolascima

godisnjih doba

koja treba da me zbune.

je me sa kojim to on kvalifikacijama diskvalifikuje čitav jedan stalež ljudi. Dolazi sada na pitanje tog odnosa politike i umetnosti, na jednom vrlo konkretnom primeru. Međutim, taj isti drug se veoma uporno i oštro zalagao za jednu orijentaciju u filmu, koja je u našoj praksi doživela krah. U trenutku kada smo se suprotstavljali toj orijentaciji mi smo bili tretirani kao ljubitelji artiljara. Međutim, ta njegova politika doživela je slom, a u praksi mi smo eto opet oni ljudi koji su stalno sumnjivi, a on onaj koji ima stalno pravo da daje sudove i da diskvalifikuje.

● GLASOVI:

Zašto ne napišeš odgovor?

● SLOBODAN NOVAKOVIĆ:

Ja ću napisati odgovor, hoću da polemišem.

● MILIJA KOMATINA:

Mislim da ovde stoji problem razdvajanja političara i kreatora. To se moglo u nekim izlaganjima zapaziti juče kada je govoreno o kulturnoj politici, a i danas u vezi sa ovim razgovorima o umjetničkoj kritici.

Kada se razmišlja o ulozi političara i kreatora u ocenjivanju vrednosti umjetničkog dela, ne bi trebalo da nas zavarava funkcija na kojoj se nalazi čovek koji je u pitanju. Može neko biti političar po osnovnoj društvenoj delatnosti pa da istovremeno ima sposobnost i da se bavi umjetničkom kritikom, kao što i svaki umjetnik može, a ja bih rekao i treba, da istovremeno procenjuje i političku odnosno — i to je bolji kvalifikativ — društvenu vrednost dela.

Ako umetnik, dakle, daje umjetničku kritiku, onda to treba da bude i politička kvalifikacija. Te dve kvalifikacije ne bismo smeli, iako se to može učiniti metodološki, po svojoj suštini razdvajati. Kritika, po mom mišljenju, treba da bude celovita u celovitom delu; kritika — ako je kvalitetna — objedinjava u sebi i političke i umetničke momente.

Ali taj problem razdvajanja ova dva kriterija ima dublje korenje. Uopšte, umetnička i posebno književna kritika ove epohe stalno se nalazi u dilemi između ta dva kriterijuma. Nekada je nepredna književna kritika imala zadatak ne samo da se bavi umjetničkim, estetskim pitanjima, nego istovremeno i da otkriva društvene probleme, da bude vodič naprednih snaga. Takav je bio slučaj sa progresivnom kritikom u Rusiji, sa Černiševskim i drugim iz plejade naprednih ruskih kritičara. Tekva književna kritika otkrivala je perspektive društvenog razvoja i davala smer progresivnim društvenim snagama. U XX veku nešto se objektivno menja, nastaju neki novi momenti koji su doveli književnu kritiku u dileme o kojima sam govorio.

Naime, u našoj epohi silno je porastao značaj politike i utjecaj društveno-političkih faktora. To se može reći za gotovo sva društva savremenog sveta, a isto tako i za naše društvo. Kod nas, međutim, ne samo da je poraslo značenje političkog faktora, nego i sam pojam politike i političara doživljava znatne transformacije. U sferi političkog, kao što je poznato, ulazi sve ono što se odnosi na regulisanje od-

igre u sumrak

Moj konj se vraća sa sedme planine sa svicem između sebe i zemlje

Njegov južni dah okreće selo i zeleni plamen raznosi po drveću u štalama nam nestaju goveda

Moji drugovi podržavaju vojske koje nisu ni moje ni njihove

Sa šestim smo petoro ostali pre nego što su zatvorili žuti mehuri poslednji dovratak jasnog kraljevstva

Dva horizonta pružaju ruke u mojoj glavi ako je moja

Oh u dođiru sa jednim kamenom na njoj se rascvetala crvena bulka

Nekoliko glasova otimaju se oko kuće jure nekog Jeremiju dok nam vrbovi lastari rastu na vratima

Sa svih strana nam dolaze crni glasnici sa zamkama u svojim senkama i mi ulazimo u svet koji nas goni.

noša među ljudima, na regulisanje društvenih odnosa. Ako pogledamo koji su to faktori koji su odlučujuć, u regulisanju društvenih odnosa — onda nije teško sagledati da bi bilo neopravdano pojam političara svesti na neki uži sloj ljudi koji se politikom profesionalno bave. Sfera političkog se kod nas proširuje na sve oblasti društvenog života, a značenje odnosno kvalifikativ političara dobija veoma širok krug ljudi. To su zapravo predstavnici našeg sistema samoupravljanja kroz koji se ne samo proširuje sfera politike nego istovremeno i vrši deprofesionalizacija politike. Svi građani koji na određeni način utiču na društvene procese, na uspostavljanje određenih društvenih odnosa, proklamisanje određenih društvenih principa, u izvesnom smislu vrše i tu — političku funkciju.

A ako tako stvari stoje, onda je razumljivo da se ne bi smelo strogo podvajati — ni u kulturnoj politici ni u umjetničkoj i književnoj kritici — ono što treba da bude isključivo bavljenje političara i kreatora, odnosno umetnika. Problem se, međutim, javlja u tom vidu ne ko ima „pravu“ da daje kvalifikovanu umjetničku kritiku, (jer mislim da je to notorno poznato), nego kako objediniti dva kriterija — takozvani društveni kriterij i takozvani estetski kriterij — pri vrednovanju umjetničkog dela. Nije neopravdano, to treba reći, ako neko ko se bavi estetikom stavi više akcent na estetski kriterij odnosno ako onaj ko se bavi politikom više uzme u obzir društveni kriterij. Ali ni u kom slučaju ne bi smela jedna od tih kvalifikacija da negira onu drugu, niti da se pri kompleksnoj oceni dela zanemare obe te kvalifikacije.

Porastom uloge političkog faktora, o čemu sam nešto rekao, književna kritika naših dana stoji u dilemi da li da se više ograniči na ono što je problem umetnosti u svom užem smislu. Ta dilema se javlja i u svetu a i kod nas. Moglo bi se reći da je poslednjih godina u dosta slučajeva preovladavao taj estetski kriterij kao što je u posleratnim godinama preovladavao kriterij — takozvano sociologiranje, Apololitovanje bilo koga od ta dva kriterijuma, po mom mišljenju — i time bih hteo da završim ovu svoju uzređnu „upadnicu“ u ove razgovore — stavlja kritičara u situaciju iz koje nije sposoban da kvalifikovano i kvalitetno sagleda i oceni celovitu vrednost, sve kvalitete, jednog umjetničkog dela.

● MIRKO VRANES:

Meni ovdje nešto nije jasno: Umetnik traži pravu punu slobodu umjetničkog stvaralaštva. To je razumljivo. Ali političaru ne da pravo da bude umetnik! To je nerazumljivo. Ne postavlja se pitanje na kojoj je funkciji jedan čovek, već — šta on stvara.

● HRVOJE LISINSKI:

Ovo je primer jedne pseudopolitičke i pseudodruštvene diskvalifikacije cele jedne struke, ovo što je napisano u Borbi. Mićunović nastupa kao kulturni političar, i predstavlja da kao kulturni političar rasume šta su kulturno-političke potrebe naše kulture, odnosno filma. Isto tako, podrazumeva i estetsku stranu filma kao

umetnosti, da se on u nju vrlo dobro razume. Međutim, o onima kojima govori, pretpostavlja da oni ne znaju šta su pravi zadaci na području filma, a što se tiče njihovog estetskog znanja, tu im daje lekicije da bi oni morali učiti. To se ponavlja iz godine u godinu. Ja sam čitao jedan primerak teksta gde se daje jedna sumarna kritika filmske kritike i gde se ocenjuju svi kritičari po tome koliko su davali podrške, odnosno koliko su bili protiv famozne komercijalizacije našeg filma. Ne pita se za stav estetskog uverenja, nego eto, koliko su dali podrške, odnosno, nisu. Oni koji su davali podršku tretirani su kao patrioti, a oni koji nisu, kao sumnjivi. Mi stalno nailazimo na to da drug Makavejev greši kada je išao za jednom identifikacijom estetske ocene umjetničkog dela i političke. Sve što se pozitivno događa na području raščiscavanja pojmovna oko umetnosti, jeste da se konstatuje estetska vrednost dela od jedne grube kulturno-političke ocene, što ne znači da estetska ocena ne uključuje ocenu društvene vrednosti jednog dela. To je nešto sasvim drugo od ocene kulturno-političke, odnosno ideološke, odnosno idejne, koja gleda da sa jednog sasvim uskog praktičnog stanovišta.

● PETAR MILOSAVLJEVIĆ:

Čini mi se da se na ovaj problem može odgovoriti jednim celovitim shvatanjem o politikvalitetnosti, o višeslojstvenosti umjetničkog dela. Ako uzmemo jedno veliko delo gde se gotovo svi ti kvaliteti mogu jasnije videti, na primer, „Rat i mir“, vidimo da ono ima i filozofskih i psiholoških i socioloških i političkih i estetskih i drugih kvaliteta. Naravno, ti se kvaliteti ne javljaju kod svih dela u istoj meri. Na primer, psihološki momenat u jednoj lirskoj pesmi ili na jednoj apstraktnoj slici ne može biti izražen kao u jednom romanu, a ni u tako kompleksnim delima kao što su romani, sve sadržinske komponente ne ispoljavaju se jednako. Kod Sartra, recimo, vrlo je vidan filozofski momenat, kod Dobrice Cosića, naročito u „Deobama“, — ideološki momenat. Ako se stvar tako postavi i ako se na umjetničko delo gleda kao na skup različitih kvaliteta koji se dijalektički prožimaju, onda i kritika mora da prilazi umjetničkim delima kao višeslojstvenim tvorevinama. Po meni jedno delo može da se kritikuje i sa psiholoških i sa socioloških, filozofskih i ideoloških pozicija. Naravno, ako se kritikuje sa ideoloških, onda to ideološko stanovište ne treba da zamagljuje sa drugo stanovište. Možda Mirko Kovač, ako uzmemo njega kao primer, može efikasno da se kritikuje sa idejnih pozicija zato što je napisao nekoliko nepreciznih pa i štak-ljivih rečenica. Međutim, to nikako ne znači da Mirko Kovaču treba određeni estetske i ne samo estetske kvalitete, pošto su ti kvaliteti nesumnjivi i to treba podržati. Kada se delu pride tako kompletno kritički, onda se može sagledati upravo šta sve to delo predstavlja, šta ustvari jeste. Pritom podrazumevam da je delo homogeno celina i da se može samo analitički a ne mehanički deliti i razlagati na sastavne delove.